

Kasnije su naručili kinesku hranu, a kada je stigla, izglađeno su navalili na nju, bez reči. Slušali su ploče.

„Ne smemo zaboraviti da nahranimo Kiti“, reče ona.

„Upravo sam mislio na to“, reče on. »Idem odmah tam!“

Odabroao je konzervu s ribom za mačku, onda napuni bokal i krenuo u zalivanje. Kada se vratio u kuhinju, mačka je grebala po svojoj kutiji. Gledala ga je netremice čitav minut, a onda se prepustila nuždi. On je otvarao sve delove ormara i razgledao konzerve, kutije s ovsenim pahuljicama, gotova jela, čaše za koktele i vino, porcelan, šerpe i tiganje. Otvorio je frižider. Pomislio je celer, odgrizao dva parčeta sira i pojeo jabuku dok je stigao do spačave sobe. Krevet mu se učinio ogroman, s čupavim belim prekrivačem koji je dosezao do poda. Povukao je foku na noćnom stočiću, pronašao polupraznu kutiju cigareta i gurnuo je u džep. Onda je prišao plakaru i upravo ga je otvarao kada se na ulaznim vratima začu kucanje.

Zastao je kraj kupatila i pustio vodu.

„Šta te je zadržalo?“ reče Arlin. »Ovde si više od sata.“

„Stvarno?“ reče on.

„Stvarno“, reče ona.

„Morao sam u klozet“, reče on.

„Imaš svoj klozet“, reče ona.

„Nisam mogao da izdržim“, reče on.

Te noći su ponovo vodili ljubav.

Ujutru je zamolio Arlin da javi da on neće doći na posao, istuširao se, obukao i pripremio lagani doručak. Pokušao je da čita knjigu. Izašao je da prošeta i osetio se bolje, ali ubrzao se, s rukama i dalje u džepovima, vratio u stan. Zastao je kraj vrata Stounović ne bi li, možda, čuo mačku. Onda je ušao u svoj stan i otišao u kuhinju po klijuč.

Drugi stan je delovao svežije od njegovog, ali i mračnije. Možda biljke imaju neku vezu s temperaturom vazduha. Pogledao je kroz prozor, a onda lagan prošao kroz sve sobe i pažljivo razgledao svaki predmet na koji mu je pogled pao. Video je pepeljare, delove nameštaja, kuhinjski pribor, sat. Video je sve. Na kraju je ušao u spavaču sobu, i mačka mu se pojavila kod stopala. Pomiloval ju je, odneo u kupatilo i zatvorio vrata.

Legao je na krevet i zagledao se u tavanici. Ležao je tako, zatvorenih očiju, a onda uvukao šaku u pantalone. Pokušao je da se priseti koji je dan bio. Pokušao je da se seti kada su se Stounovi vratili, a onda je pomislio da li će se ikada vratiti. Nije mogao

da se seti njihovih lica ili kako su govorili i oblačili se. Uzdahnuo je, a onda se s naporom otkotrljao s kreveta, sve do toaletnog stočića, i pogledao se u ogledalu.

Otvorio je plakar i odabrao havajsku košulju. Tražio je dok nije pronašao bermude, uredno ispeglane i obešene preko para smedih kariranih pantalone. Skinuo je svoju odeću i obukao kratke pantalone i košulju. Ponovo se pogledao u ogledalu. Otišao je u dnevnu sobu i nasuo sebi piće i pijuckao ga dok se vraćao u spavaču sobu. Obukao je tamno delo, plavu košulju, plavo-belu kravatu, crne cipele. Čaša je bila prazna i on se uputi po novo piće.

Kada se ponovo našao u spavačoj sobi, see je na stoliku, prekrstio noge i smeškao se posmatrajući se u ogledalu. Telefon zazvonio dva puta i zatčuta. Dovršio je piće i skinuo delo. Preturao je po gornjim fiokama dok nije pronašao gacice i prsluče. Uvukao se u gaćice i zakopčao prsluče, onda potražio neku odeću u plakaru. Obukao je crno-belu kariranu suknu, koja mu je bila pretesna i koju se bojao da zakopča, i tamnocrvenu bluzu koja je imala dugmad na prednjoj strani. Pogledao je njenе cipele, ali je znao da mu ne odgovaraju. Dugo je virio kroz prozor dnevne sobe, sakriven iza zavese. Onda se vratio u spavaču sobu i sve stavio na mesto.

Nije bio gladan. Ni ona nije mnogo jela, ali su se stidljivo zagledali i smeškali se. Ona je ustala i provjerila da li je klijuč na polici, potom brzo pospremila sudove.

On je stajao na kuhinjskim vratima, pušio i gledao kako ona uzima klijuč.

„Raskomoti se dok ja budem preko“, reče ona. »Pročitaj novine ili nešto slično“. Obujmila je klijuč prstima. On je, reče ona, delovao umorno.

Pokušao je da se usredsredi na vesti. Pročitao je novine i uključio televizor. Na kraju je prešao preko hodnika. Vrata su bila zaključana.

„Ja sam. Jesi li još uvek tu, dušo?“ viknuo je.

Malo potom brava šklocnici i Arlin izade iz stana i zatvori vrata. »Zar sam se toliko zadržala?“ reče ona.

„Pa, jesi“, reče on.

„Jesam li?“ reče ona. »Mora da sam se zaigrala s Kiti.“

On se zagleda u nju, i ona skrenu pogled. Šaka joj je dalje počivala na okruglini kvake.

„Čudno je to“, reče ona. »Znaš već, kada odes tako u nečij stan.“

On klimnu glavom, skide joj šaku s kvake, i povede je prema njihovim vratima. Otvorio je vrata i

oni udješ u stan. »Čudno je“, on reče. Primetio je beli konac koji je visio odstraga na njenom džemperu, a i obraz su joj bili rumeni. Počeo je da je ljubi u vrat i kosu, i ona se okrenu i uzvratu mu poljubac.

»O, dodavola“, reče ona. »Dodavola, dodavola“, detinjasto je zaplijeskala. »Sad sam se setila. Sastivim sam zaboravila da uradim ono zbog čega sam tamo otišla. Nisam hrnila Kiti, nisam zalila cveće.“ Pogledala ga je. »Nije li to glupo?“

»Mislim da nije“, reče on. »Sačekaj malo, uzeću cigarete i poči cu s tobom.“

Sačekala je da on zatvori i zaključa njihova vrata, a potom ga uhvati za mišicu i reče: »Moram da ti kažem. Našla sam neke slike.“

On stade nasred hodnika. »Kakve slike?“

»Videteš sam“, reče ona. Gledala ga je.

»Stvarno.“ Nasmešio se. »A gde?“

»U komodi“, reče ona.

»Stvarno“, reče on.

A onda ona reče: »Možda se neće vratiti“, i istog časa se zapanji zbog svojih reči.

»Može se desiti“, reče on. »Sve je moguće.“

»Ali će se možda vratiti i, ali nije završila.“

Držali su se za ruke tokom kratke šetnje preko hodnika, a kada je on progovorio, ona je jedva mogla da čuje njegov glas.

»Klijuč“, reče on. »Daj mi ga.“

»Šta?“ reče ona. Piljila je u vrata.

»Klijuč“, reče on, »kod tebe je.“

»O bože“, reče ona, »ostavila sam ga unutra.“

On dohvati kvaku. Zaključano. Onda ona dohvati kvaku. Zaključano. Usne su joj bile rastvorene, a disanje teško, puno iščekivanja. On raširi ruke i ona skliznu između njih.

»Ne brini, reče joj on na uho. »Za ime boga, ne brini“. Stajali su tako. Držali su se. Naslonili su se na vrata kao naspram vetrat, i napregli se.

S engleskog preveo
David Albahari

BELEŠKA:

Rejmond Karver (Raymond Carver), američki pesnik i pripovedač, rođen je 1938. Privukao je na sebe pažnju knjigama pesama „U blizini Klamata“ (1968) i „Zimska nesanica“ (1970), ali se kasnije posvetio samim pisanim pričama. Njegova prva prozna zbirka, „Hobete li, molim vas, da budeš mirni“ (1976), našla se u najužem izboru za Nacionalnu nagradu, najvišu književnu nagradu u SAD. Naredne zbirke, „Sumnuta doba“ (1977) i prošlogodišnja „O čemu pišćemo kada pišćemo o ljubavi“, potvrdile su da se radi o izuzetnom pripovedaču koji uspeva da prikaže svet srednjoklasne Amerike (tako često opisan u američkoj prozi – Apdajk i dr.) na sastim nov način. (D. A.)

analitička suočavanja

dorotej i antidoroteji

vinko čubelić

Roman „Dorotej“ * Dobrila Nenadića prikazuje izvanredno bogat i slojevit umjetnički svijet u kojem likovi, i poruke koje nose, grade strukturu jednog mozaika u kojem su poetske predstave pisca doble ubjedljivo estetsko ovloplaćenje. Jedan zanosan i ustreptali, spektralni svijet predočava nam panoramu ljudskih sudsibina, svijet predmetni, vanjski i onaj koji se doživljava iznutra, kao u odbijescima i stalnoj introspekciji junaka ovoga romana.

Likovi se ne ponašaju u svom istorijskom okviru, već su tipični predstavnici ljudskih osobina, karakteri i ličnosti koji se susreću u svakom dobu, a ne samo u srednjovjekovnoj Srbiji kralja Milutina. Uzveši tako istorijski milje samo kao izgovor da bi mogao slobodno da razvija radnju u kojoj je piščeva imaginacija slobodno gradila jedan uverljivi umjetnički svijet, sa dimenzijama koje su samo njemu svojstvene. Nenadić je uspio da stvori slojeve romana koji teku jedan pored drugog, jedan svijet romana unutar šireg svijeta romana, što je nesumnjivo savremeno romansiersko gledanje na prozno stvaralaštvo, po svom tehničkom postupku bliže je čak i „struji svijesti“ nego klasičnom pripovijedanju. Međutim, istini za volju treba reći da je modernost uglavnom ostala na načinu iznošenja radnje. Likovi se ispojavljaju u obliku monologa, vanjski događaji su im povod da svaki od njih ponudi svoje viđenje zbivanja i da procijene postupke drugog lika s kojim se susreću ili analiziraju sami sebe u intimnom svijetu svoga subjektivnog „ja“. Taj unutarnji monolog Nenadićevi likovi koriste da bi otkrivali svoje psihopatološke osobine, svoje griže, savjesti, svoje nesnaženje u vanjskom svijetu, svoje nepodnošenje položaja i mjestu koje zauzimaju u društvu. Oni znatno više pažnje posvećuju objašnjavanju svojih doživljaja, analiziraju svoj život često do detalja (kao, na primjer, u monologu Dadare, Kirče ili Jelene), što sve djeluje tako kao da se čitaocu želi sugerisati da sam mora tratići za istinom, jer istina nije ni onaj objektivni vanjski slijed događaja, ni

onaj dubinski, slojeviti, analitički, subjektivni monolog čovjeka koji predstavlja njegovu svjest, niti sve treba odmah prihvatići „zdravo za gotovo“ u osjetljivim pitanjima ljudskog postojanja. Međutim, zbog ovako komplikovanog umjetničkog postupka, put otkrivanja odnosa između likova i njihova mesta u klasnoj društvenoj organizaciji nije nimalo otežan, kao što bi normalno trebalo biti, ako bismo uporedili pet različitih isporučnosti Nenadićevih junaka o jednom zbivanju (na primjer, njihovo različito mišljenje o monahu vidaru). Naime, svih tih pet monologa uopšte nisu tip „rašomon“ verzije, iako je to nesumnjivo bila namjera autora, čim se opredijelio za takav postupak. Slabost ovakve tehnike je upravo u tome što sve verzije pričanja Nenadićevih likova uglavnom priča jedan čovjek (dakle, pisac), a samo formalno odvaja dio teksta i stavlja ga u usta različitim ličnostima. U krajnjem estetskom vrednovanju, prevladava ipak klasično pričanje, mimetičko prikazivanje, čak kad se i detaljno opisuju unutrašnje more, patnje i nedoumice junaka u romanu „Doroteji“.

Čudesan je taj strukturalni svijet romana. Na jednoj strani imamo zvaničnu društvenu organizaciju koju predstavljaju velikaš Lauš na svom dvoru i oni koji tu rade, kao i manastir, koji takođe ima svoga upravnika, svoje „zaposlene“ i „nezaposlene“, svoje ideologe i svece. Obje one grupe, uslovno rečeno, predstavnika društva doživljavam kao karakteristične, čak imaju mnoge osobine koje odražavaju vrijeme naše civilizacije i naših dilema, posebno zato što su oni kao zvanični, institucionalni predstavnici određenog klasnog načina življenja prikazani u veoma jakim kontrastima besplodnosti i konvencionalnosti, podjele na one koji su smješteni u tačno određene police klasne hijerarhije. Drugi pol, drugi sloj među ovim slojevima predstavljuju tri-četiri lika, i iz manastira i iz kule velikaša Lauša, koji se izdižu iznad romanesknog postupka, jer iako su formalno u toj organizaciji, oni se iz nje odvajaju, ne samo svojim svjetovnim nazorima, nego i ljudskom djetalatom

ulogom, svoju nadarenost i umiješnost uvijek žele da stave u službu čovjeka i ne mogu da prihvate ograničenosti položaja u kojem se nalaze sticajem okolnosti svoja porijekla i mesta koje zauzimaju u tim institucijama društva.

Tako imamo jasno ocrteane suprotnosti ova dva sloja, dva svijeta i dvije grupacije likova. Jedni svojim postupcima dolaze u sukob s pravovjernim i jednosmjernim shvatanjem institucije. Norme jednih ne važe za druge. Jedni uporno i nadareno obavljaju svoje poslove od kojih drugi imaju koristi, dok drugi zbog svoje djelatne i idejne besplodnosti pokazuju zavist, bijes, zlobu, i, na kraju, agresivnost, od koje stradaju oni daroviti, ljudi koji ispoljavaju svoju talentovanost i ljudske vrijednosti.

Pisac je suprotstavio ta dva svijeta, kao ona koja ne mogu međusobno da djeluju jedan na drugi. Među njima nema kompromisa niti primirja. Ižljebljeni zglobovi se nikada, kad izadu iz svoje ljudske okoline, ne vraćaju na staro mjesto. Između njih nema korisne komunikacije. Predstavnici vlasti i velikaš i upravnik manastira koriste, i za sebe i za ugled svoga staleža, umijeće nadarenih, ali sve to nije dovoljno da se njihov egoizam odvrijeti od besstrijalnosti mržnje, niti ova »darovita« grupa može izdržati napade delirijuma zlobe, zavidljivosti i surevnjivosti. Umjetničkim zanosom data su oba svijeta. Poetski talent pisca nije dozvolio da i oni promašeni, iščašeni i destruktivni ostanu »neopravdani« kao ljudi, kao individue koje, zbog psihopatoloških okolnosti svoje sredine i položaja u toj sredini, ne samo ispaštaju i ispoljavaju »zlu krv«, nego ne mogu da podnose ni svoju mržnju, ni svoje pasivno iščekivanje smrti i jalovog kraja. U svim negativnim likovima nalazi se »opravljanje« za njihove samoučiteljske i destruktivne postupke. Međutim, nikako ne pomaže u ovako polarizovanim grupama likova, njihova nekomunikativnost ostaje sve do kraja, a oni sami jedino u svojim introspektivnim monologozima, u najdubljim moralnim slojevima ličnosti, znaju da nose progletstvo i da se kaju, ali uvijek u vanjskoj linijizbivanja postupaju onako kako to, u sebi, inače ne bi odobrili.

To je čudesno savremena proza koja nema puno veze s istorijskom pozadinom romana. Čak i Dadara, inači u privatnom životu beskrupulozni i destruktivni, zna da su Dorotej, monah-vidar i Jelena, žena impotentnog vladara Lauša, zaljubljeni, i da ne bi smio, po nekoj svojoj savjesti, da ih uništi, pa ipak se toga unutrašnjeg stanovišta ne pridržava. Ne želi zlo, ali je nemocan da se odupre svojim porivima ubice, iako zna da od tog ubilačkog čina neće imati nikakvo olakšanje u svome traumatiziranom unutarnjem svijetu. Svi likovi, ne samo Dadara, izvanredno dobro osećaju situaciju dobra i zla, ali im to ne pomaže da prestanu sijati zlo ili da prestanu ponižavati bližnje, posebno one sposobne i ljudski otvorene prema čovjeku. Njihovi solilokviji su izvanredan primjer opšte neurotičnosti njihove ličnosti, cijele sredine, u kojoj oni neprestano spoznaju vlastite defekte i patološke simptome zbog uskraćenog normalnog načina života. Pisac ove likove prikazuje kao bespomoćne, zapletene u kućine njihove savjesti. Za njih nema izlaza u vanjskom djelatnom svijetu. Kaluder dogmatik Prohor, pun mržnje prema onima koji su kreativni, izbezumljen je zbog činjenice da svoju ambiciju ne može da ispolji unutar manastirske zidine. Njegovo samoubistvo, slijedeći jedan udžbenički primjer psihopatološke kompenzacije, Nenadić opravdava, ublažava ono što je dogmatski i neljudsko u njegovoj prirodi i čin samoubistva uzima kao vrhunac jedne krive, ali jedino moguće, ljudske objektivizacije frustriranog čovjeka koji se ne miri sa svojim pasivnim i besplodnim životom. Za ove likove nema nikakvog izlaza i sam pisac nema za njih milost, čak i za one koje najviše voli, one koje izdvaja iz dotične društvene strukture i koje u prikazivanju ne miješa s drugima, onim psihopatološkim i nedarovitim, promašenim, koji ne znaju šta im je činiti. I Nikanor, kaluder laktaš, slično Prohoru, mora tragično skončati, jer se u njemu kriju nesvesne, instiktivne snage ličnosti, mržnja, kao pogrešna djetalna orijentacija. On je čovjek koji je »zao« jer ne može ostvariti svoje ambicije u manastiru. Iako žive u manastiru, nijedan od njih ne vjeruje u biblijske istine, njihovo vjerenje je poraženo u svakom sukobu sa svjetovnim principom. Svjetovni princip je u njima potisnut i zbog toga se javlja sve u novim varijantama grize savjesti i stalnim obmanama vlastite ljudske prirode. Tako je život za njih nemilosrdan jer ga oni zaobilaze, zamenjuju ga vjerskim dogmama ili iluzijama o biblijskim moćima, ili o vlasti na dvoru velikaša, ili o nekoj seksualnosti, bez cilja, kao Dadara. Oni su žrtve, tragične i sudbinske, zato što nemaju hrabrosti da se suoče sa životom, što ga negiraju. Oni imaju osjećaj otuđenja, jer žive u nekom svijetu klasnog određenja. Zbog toga, i to je pisac dao psihološki ubjedljivo, njihova opažanja nisu tjelesna, opipljiva, nego su unutrašnje predstave koje ih muče, zbog besplodnog života oni se muče besplodnim idejama, a besplodne ideje ih opet nagone na najapsurdnija rješenja. Postepeno, oni se koncentrišu prema svome unutrašnjem životu, zavaruju se prema svemu izvanjskom, tako se taj unutrašnji život odvaja od realnog zbijanja i njihove svakodnevice. Oni još jedino postoje u toj svojoj unutrašnjoj, lažnoj predstavi o sebi i stvarima, a ta iskrivljenost se posebno primjećuje u sudovima o korisnom i humanom životu druge grupe likova. Komunikativnosti nema, jer jedni o drugima ne znaju dovoljno. Drugi, kaže Makarije, o nama nikaša ništa ne znaju. Budući da ništa ne znaju, pisac slijedi ovu logiku, otuđenje likova je potpuno. Njihovi odnosi su lažni i izvitopereni. Licemjerstvo i lažni moral cvate podjednako u manastiru i u kuli velikaša. Život postaje opsjena i mučnina.

I sada, kako to zanosno djeluje kada se mi osjećamo kao ko-stvaraoci zajedno s Nenadićem, kada u tom klasno isječkapanom, otudnom prostoru doživljavamo čist odnos ljubavi između Doroteja i Jelene, ili kada doživljavamo posve drukčije likove Dimitrija, Artemija, ili Matije. Mi se grčevito hvatamo za ove ljudе, protiv sve logike koju nam je u drugim slojevima dočarao pisac, ne obaziremo se na nemogućnosti, na promašenost drugih i glupost koja vlasta, caruje i u kuli i u manastiru. Sve nam to postaje drugorazredno, jer postoji divni umjetnički zanos u odnosima Doroteja i Jelene, postoji nešto što nije otudnje i laž života, postoji Dorotej koji ne može biti načet ovim drugim, besplodnim strukturama. Taj Dorotej, monaški vidar, simbol je života i ljubavi, ljudskosti, koju pisac gradi u monolozima, nikada nam ne pokazujući kao čovjeka od »krvi i mesa«. Time u našem simboličnom shvatanju samo dobiva. Pokazuje se da su nekad literarni simboli jači i od same jednostrane karakterizacije lika. Napravivši ga simbolum, ne prikazujući ga kao čovjeka od »krvi i mesa«, pisac je od Doroteje stvorio jedan da-leko elastičniji svijet unutar svijeta romana koji prikazuje, što plastično i uv

jerljivo treba da prenese piščevu poruku i gledanje na smisao čovjeka u životu. Dorotej i nekoliko likova koji dijele njegovu sudbinu predstavljaju vitalističku grupu koja simbolizira neuobičajenost ljudskog u svakom dobu, vitalnost kojoj nije potrebna pomoć društva ili njegova posrednička uloga. To su, dakle, oni principi koji nadvladavaju sve klasne i druge društvene i civilizacijske strukture. Ljepota ljubavne čežnje u odnosima Doroteja i Jelene, ta topografija nikada uslišene strasti, vječne ljudske drame koja gotovo do-seže mitske razmjere, postaje zanosno poetsko tkanje; koje inače prevazi-lazi cijelokupnu fabulu romana. Taj mit mora da živi o njima i kada Dorotej i Jelena budu uništeni. U onom drugom kontrapunktnom sloju, koji prati ovo poetsko tkanje ljubavnog zanosa i čežnje, Dadara, predstavnik vojničkog staleža, ubija Doroteju i Jelenu (a zapravo omogućuje mit) ne zato da bi za-štito čast impotentnog velikaša, nego zbog lične zavisti, pohotljivosti i ljubo-more. Dadara sije smrt oko sebe, ali u njegovim intimnim moralnim kaja-njima, kao i neke druge likove, pisac prikazuje ovog vojničina kao mazohi-stu, dok je u vanjskom djelovanju destruktivan. Dorotej i Jelena su, i pored svih zabrana i prepreka njihovoj ljubavi, jedinstveni, u njima nema podijelje-nosti, niti kolebanja, kao kod njihovog ubice ili drugih. Tako, dok se ubice i samoubice, besplodnjaci i jalovci muče svojim strahom i kajanjem, Dorotej i Jelena su prikazani bez straha i grize savjesti, nesputnici i slobodni. Oni čak prkose svim slojevima u romanu, svim onim likovima koji svakodnevno pri-jete i ugrožavaju čovjeka koji je u hijerarhiji ispod njih. Ta Nenadićeva poe-zija ljubavi i slobode razbuktava se u romanu, diskretno spajajući senzualnu i duhovnu dimenziju. Dorotej je univerzalna kategorija koja se ne uklapa ni u kakav istorijski milje, pogotovo srednjovjekovni. On je živi izazov besplodno-sti i promašenosti koju osjećaju svi likovi, bilo da su u kuli velikaša ili u manastiru. Skupina likova oko Doroteja nadilazi norme i dogme, zaobilazi ih, izbj-ejavaju klasnu podijeljenost i sve shematsko, formalno. Ovi likovi, u stvari, razlikuju se svojom snagom (iza koje nesumnjivo stoji pristrasni autor), pro-dužuju se izvan svega što predstavlja realna fabula romana. Oni čak negi-raju vrijeme, kao da žive u svom i svakom vremenu, oni prizivaju zanos, kao da žive iznad trenutnih patnji i bolova koje klasni život nameće čovjeku. Oni su živi dokaz negiranja samootuđenja, što je tipično društvena kategorija. Oni su vjesnici, zanosni i simbolični, ljudskog samoodređenja, bez posred-nika koji je uvijek smješten u društvenu organizaciju. Ovi likovi snagu svoga ljudskog ispoljavanja nose u sebi (nisu je stekli u društvu?) i neštimedice je rasipaju na druge, prkoseći zlobi i zavisti „nedarovitih“, kako to i otvoreno Nenadić izražava u Artemijinim riječima:

„Nema tog manastira u Raškoj koji se ne bi ponosio vladnjakom kao što je Dorotej, prepisivačem kao što je Dimitrije i živopiscem kao što je Matija. To su ljudi daroviti, ljudi izabrani među hiljadama. Pa ipak, oni će stradati.“

Upravo nas u različitim scenama romana opterećeju, ova, rekao bih, implicitna teza: *Oni moraju stradati*. Ta scena početka njihovog zvaničnog disidentstva, kad ih izbacuju iz manastira, pokazuje svu snagu Nenadićevog prozogn talenta i jezičke umiješnosti. Tako pisac postiže da se gotovo sve scene shvataju tipično, univerzalno, iako su smještene čvrsto u tkivo prepoznatljive grade od koje je sačinjena radnja. Osjeća se i težnja da se neprispadanjem Doroteja i likova koji ga slijede nijednoj klasnoj grupaciji, akcentira neutralnost ove «darovite» grupacije u romanu. Dorotej je svojim umjetćem opredijeljen jedino da pomaže čovjeku, da ublažava njegove patnje, bez obzira na to s koje ideološke strane on dolazio. Jedino ovi likovi ne dje luju iz staleške pozicije koju drugi zauzimaju u tom klasnom društvu. U kuli impotentnog Lauša, i on i njegov vojni zapovjednik Dadara ili ekonom Bogdan, prikazani su na tim hijerarhijskim ljestvama kao surovi tlačitelji, suprotstavljeni jedni drugima, pokorni i poslušni jedino prema onima koji su na ljestvici iznad nih. Dorotejevu duhovnu privlačnost, kao neku snagu jedinstvene spoznaje, ne podnose i žele da je unište. Dorotejeva filosofija je suprotna njihovom destruktivnom i nekrofilijkom stavu prema životu. *I zato on mora stradati!*

Dadara je otimač, sebični usamljenik, gotovo romantična destruktivna figura u rukama sudsbine. Iako je negativan, Nenadić, dosljedan svom postupku da je unutrašnje prikazivanje opravdavajuće i potpuno odvojeno od njihovog vanjskog morala, gradi ovaj lik takođe s izvjesnim ljudskim opravdanjem. Dadara je vojnik. Dorotej antivojnik. Dadara ubija, Dorotej lijeći ranjene i spasava umiruće. Dorotej osvaja narod ljubavlju i razumijevanjem za njegove patnje. Dadara pribavlja poštovanje snagom svoga mača i divljom surovom snagom ličnosti. Dorotej ostavlja za sobom povjerenje i zahvalnost. Podiže svugdje dostojanstvo čovjeka, koje se, i u kuli velikaša i u manastiru, podjednako nemilosrdno gazi. U opštoj atmosferi hipokrizije i lažnog morala, Dorotej je simbol ljudskih vrijednosti.

S ovakvom simbolikom Doroteja na vidjelo još više izbjiga ukalupljenost i tragičnost života monaha u manastiru. Monasi, držeći se grčevito svojih nebeskih molitvi, najprije dogmatski iskrivljuju životnu stvarnost i humani odnos prema čovjeku, a zatim sterilnost i bajatost uzvisuju do svog zvaničnog životnog stava. Dimitrije to ovako iskazuje:

„Uzalud je siromašni stolar iz Nazareta svojom upaljenom zubljom rasterivao tamu. Njegova svetlost nije doprila do tamnih predela ljudske ograničenosti. Jer, glupost je stesnila, suzila ovaj svet, posejala ga ograda-
ma i bedemima, izdelila ga, izukrštala ga poprečnim i uzdužnim jarcima, te u njemu sapeti čovek tumara, udarajući u tami čas u jednu čas u drugu prepreku.“

U sceni kada ova »iščašica i parazitska, otupela i bezosećajna braćija« istjeruje jedina tri nadarena monaha iz manastira, Nenadić je postigao plastično ostvarenje svoje prozne umjetnosti, pokazavši, na uzburdjujući i opet univerzalan način, jedan dogmatski teror, antihumanizam koji izbjiga na vidjelo kao vlastito nepriznato zlo. Glupi nikada ne priznaju da ne znaju, ali zato uvijek to svoje nepriznato nalaze u drugima. Zavist i dogma pobjeđuju humani, dorotejski princip.

U liku upravnika manastira, monaha Makarija, bolesnog, ali mudrog i pametnog kaludera, Nenadić je prikazao »glas razuma«, shvatanje da se predstavnik mantiće mora uključiti u svjetovna zbijavanja, ako želi da crkva ima autoriteta. On smatra da se humanost ne dokazuje isključivo u molitvama bogu. Prikazan je i kao protivnik shvatanja onih koji biblijske dogme koriste, kao Nikanor, za ostvarenje svojih zemaljskih ciljeva (Nikanor želi da postane upravnik manastira.)

U cijelini, u likovima Makarija, upravnika manastira, Prohora, častoljubivog monaha i Nikanora, kaludera karijeriste, pisac je pokazao još jednu stranu svoga umijeća: izvrsnu psihološku ubjedljivost ovih likova, likova koji su tako tipični da bi se mogli smjestiti u svaku sredinu i svako vrijeme. Na primjeru njihova života vidimo kako pucaju tjesne mantije koje monasi nose u manastiru, kao birokratskoj instituciji koja svojim članovima omogućuje život bez rada. I u ovim likovima svijet psihičkog i svjeti objektivnog, psihopatološko i patološko, san i java, isprepliću se. Nenadić je dobar poznavalac psihičkog života kad baš na ovim likovima pokazuje kako se oni ne mire s dvojnim životom, jer ima nešto cijelog u čovjeku što nikada ne može da podnese cijepanje i dijeljenje, i zato svugdje i njihovim angažmanima, kako god nam se predstavljaju u svijetu patološkog i normalnog, cijeloviti čovjek protestuje na najbzarniji i najmanje očekivani način, pa se uništavanjem njihovih tjelesnih oblika raspada i zvanično proglašani stavovi, norme i vjerovanja. U duši Prohora i Nikanora vjera u boga prikazana je kao aksioška konstrukcija, jer oni, na prvom mjestu, služeći se dogmom u nju ne vjeruju, u njih je postizanje sebičnih ciljeva jače od ljubavi. U tom njihovom sukobu između zemnih puteva i njihovih stvarnih mogućnosti da daju oduška ličnim htijenjima u otupljenoj manastirskoj sredini, dolazi do tragične spoznaje koju ne mogu da podnesu ni Prohor ni Nikanor. Njihova smrt pokazuje koliko su prezirali nebesku hijerarhiju, a koliko su žudjeli za zemaljskom. Prohor, kao vjernik dogmatik, rehabilitovan je poslije samoubistva u meditacijama monaškog filozofa Dimitrija. Analizirajući Prohorov život i njegovo bespomoćno nastojanje da se istakne i proslavi u svojim vjerskim dogmama, Nenadić pronađao je ono čega ni sam Prohor nije bio svjestan: da je život jači od dogme, da je čak i ljubav prema Isusu Hristu kao običnog čovjeku bila u njemu jača nego ljubav prema Isusu Hristu kao svecu (izdjeđao je Hrista u drvetu naglašavajući njegove muške dimenzije). U Prohoru je, činom samoubistva, patološka ljubav prema svjetovnim ciljevima pobijedila obećanja sreće na drugom svjetu. Nenadić donosi upadljivo ističe da život u manastiru stvara potisnutu inferiornost, frustraciju koja se u monaha sve više očituje patološki. Ovi njegovi likovi odlučuju se na samoubistvo, jer ne žele da postepeno umiru u manastiru u mukama kajanja i lažnih moralnih dilema. Ne mogu nikako da usklade religiju i vjerovanje u boga s vjerovanjem u ambiciju i život. Ne mogu da usklade nebesko vizionarstvo sa svojim ljudskim potrebama i instinktima. Nijedan lik monaha (osim Makarija) ne uspijeva da postigne osjećaj vjere u boga, ali ni u ljudi. Ova shvatnja dobro ilustruje sljedeći monolog Nikanora:

... Imali smo jednog samoubicu, zatim izdajnika i na koncu jednog bludnika. Bilo bi posve prirodno da episkop dove oвамо čim se ovaj rat okonča, da zatvorí okuženi hram a nas da raseli svuda unaokolo, što ređe to bolje.

Ali, znam, ništa se neće dogoditi. Sam episkop će se potruditi da stvar zabašuri, jer nije mu po volji priznati da se tako nešto zbilo u njegovoj eparhiji, pa će radije zažuriti na grehe monaha nego što će proširiti bruku po vaskolikom prostranstvu države. Za priprosti svet će se već pronaći nekakva zgodna priča, recimo, o zlim demonima što su se za jedan trenutak uvukli u zidove manastira, ali koji su otud bili hladno izbačeni, a samo to očišćenje naši će prikazati kao veliku pobedu same crkve. Dobro je ono što je kosirno. Udobnost i komocija nikako ne smjeju biti narušene. *Kome je istina potrebna? Kome je potrebna čistota vere?* Možda će jednoga dana Dorotej biti slavljen kao svetac a Nikanor kuden kao zlobnik. Sve je moguće među ljudima."

Sve više se pokazuje uzaludnost te pasivne vjere u boga, koja se sastoji u besplodnim molitvama. Nenadić ih prikazuje kao ljudi koji ne mogu da postignu osjećaj vjere zbog toga što bukvano shvataju vjerske dogme, drugi što su pohotljivi, častohlepljivi, zlobni, zavidni, lijeni i što mržnja u tim okvirima daje više zadovoljstva nego ljubav i tolerancija. Promašenost vjere u boga nije prikazana deskriptivno nego je umjetničkim postupkom vrednovana u svakom liku. Umjetničkim postupkom gradnje radnje i unutrašnjih monologa, tog Nenadićevog stalnog dočnjog postupka, prikazano je njihovo shvatnje vjere kao ideologije koja je suprotna svjetovnom principu, sreći čovjeka kao jedinoj pravoj istini. Upravnik Makarije je u tom kontekstu i je-

dini lik koji na osnovama biblijskih istina želi da služi životu i čovjeku, i tako religijski smisao prevede na dnevne zadatke svjetovnog života.

Smisao svjetovnog angažmana čovjeka osnova je "ideja" cijelog romana. Pod tim pojmom Nenadić podrazumijeva sasvim određeno vrednovanje smisla čovjekovog angažmana, slobode i njegove sreće.

Kada Dorotej, Matija i Dimitrije budu istjerani iz manastira kao nosioci toga svjetovnog principa, nadarenosti, Nenadić se dosta pristrasno postara da dokaže kako ova trojica u svemu mogu boljeuspjeti od cijelog parazitskog manastira (koji živi od milostinje). Oni, poput Robinsona Krusoa, na djelu dokazuju da njihova nadarenost nije mrtvo slovo na papiru. Oni sami u prirodi, neometani od bilo kakvog uticaja "nedarovitih", bez ikakvih pomagala civilizacije i pomoći s dvora velikaša, uspjevaju da ostvare lječno blagostanje i neku vrstu privatnog komunizma. U toj njihovoj idili niklo ih ne ometa (velikaš se nije još dosjetio da zavede porez). Ni s kim ne dijele dobit koju su ostvarili svojim umjećem (monaški filozof Dimitrije uz to se malo bavi i trgovinom). Razvijajući tako radnju, Nenadić očito ne skriva svoje poglede na život i sudbine svojih junaka. Zbog ovoga ovdjela, i to uspješnog, oni će biti kažnjeni. Teza je i ovde eklatantna: *Oni moraju stradati*. Dorotej će stradati, a i Matija i Dimitrije, jer će biti vraćeni u omrznuće okviru manastira. U ovim scenama Nenadić pokazuje sličnost sa Knutom Hamsunom, koji je u nekim svojim romanima ispoljavao naklonost prema primitivnom načinu života. Povezanost s prirodom kroz antivilizacijskim i antiinstučionalnim okvirom čovjekovog života je smisao sreće likova u romanu. Iako prvorazredno umjetničko ostvarenje, likovi, čija sudbina nesumnjivo "leži" piscu na srcu, nagovještavaju relativno neprijateljski stav. Nenadić prema svakoj civilizacijskoj organizaciji društva. Izlaz se jedino vidi u bijegu od te torture koju simbolizira društvo. Drugi izlaz ne postoji, radnja se kreće u području determinizma, jer će likovi i antilikovi biti zbog toga likvidirani. Jedino rješenje te dvojnosti, toga što Nenadić tako plastično prikazuje na 150 stranica izvanredno zanimljivog teksta, sastoji se u nesvesnom veličanju "arkadije" i privatne sreće, koja je intenzivna, puno samoodređenje čovjeka bez vanjskih posrednika, ali će zato biti skupo plaćena. Zato i nema alternative, pokušaja približavanja, bilo kakve borbenosti i odbrane svoje utopiskske sreće, jer pisac, kao moderni filozof s tezom, odmah priskrabe i kaže da je uzaludan čovjekov bijeg od sudbine, jer će protjerani, uniženi, bespomoćni i pasivni čovjek biti kažnjen. Načas da povjerujemo da je u samom kreativnom činu autor i sam postao žrtva jednog manastirskog determinizma, bliskog hrišćanskim pogledima na sreću čovjeka. Sukob klasne organizacije društva i čovjeka prikazuje se tragičan za čovjeka koji želi da očuva svoje autentične vrijednosti. Ali, Nenadić ostavlja netaknuto pitanje da li to tako i mora da ostane. Zašto bi izbor između sreće i života u okviru civilizacije i društvene organiziranosti morao uvjek da bude tragičan za čovjeka? Umetnički dovršeno Nenadić nam, zapravo, pokazuje svu tragičnost otuđenosti čovjeka u okvirima manastirske sredine i sredine gdje je organizovana vlast velikaša, ali to je tako prikazano da odmah simbolično doživljavaju strukturu dilema koja se može odnositi i na savremeni 20. vijek. Nenadić želi da očuva čovjeka od alienacije, možda na jedan neprihvativiji način, ali umjetnički tako uvjerljivo da se i samo osjećamo kao zanosni konzervativci i rado bismo pobegli u prirodu kad bismo tamo mogli riješiti naše suštinske egzistencijalne i druge probleme. U ime cijelovitog čovjeka, koga civilizacija dijeli, Nenadić ispoljava nepovjerenje, ogradije se od te strukture koja uništava autentičnu ljudsku lječnost. Zato je Nenadić, umjetnički se "opravdavajući" poetskim poniranjem u dušu svojih junaka, ostao dosljedan stavu da se njegov junak ne može realizovati u datim civilizacijskim okvirima, što je u suprotnosti s opštim težnjama čovjeka i društva. Međutim, sav taj tipični i univerzalni scenski dekor koji progovara iz romana "Dorotej" obilno je natopljen istinskim pjesničkim talentom Dobrila Nenadića, koji uprkos utopiskom gledanju na sreću čovjeka ostvaruje umjetnički upečatljivu sliku svoga svijeta i gledanja na čovjeka, njegovu ulogu i smisao u životu.

* "Dorotej", Udruženi izdavači, Beograd 1978. Roman je proglašen najčitanijom knjigom u bibliotekama SR Srbije.

prima rasa

franci zagoričnik

Nešto što bi moglo da bude desno od glavne ulice, ali i levo, što bi onda s glavnom ulicom obrazovalo krst, što bi onda bila ulica nazvana Ulicom, a što ipak ne bi bio nikakav krst, kao što ni ulica nema nikavu glavu, jer je možda upravo ono levo ili ono desno glavno ili poglavito, već s obzirom na nešto, što bi moglo voditi ka sebi, što bi bilo središte, višestruko presečište nekih opažanja, nikakvog čorsokaka, štaviš: dvorište je omenjeno, omenjenost je imitovana, ulaz se otvara samo na izgled, otvara se kao da može biti jedino otvoren, put je od bezglave ulice pa prema zgradama, dovoljno je širok da mogu po njemu konjske zaprege i druga vozila, posut je peskom, tako da pokušava dosledno zatreti svaku vlat travu, premda sve da je niču tu i tamo zeleni čuperći, a sa svake strane puta nalazi se po jedna uska i podugačka leja omedena dugim betonskim pločama, gde bi onda trebao biti legitiman prostor rastinju, naravno, odabranom cveću, koje ostaje, sem tulipana i ruža, a na kraju leje i grma rabarbare, više-manje bezimeno, naime, javlja se u prevelikoj količini, na isti način kao što su trave – taj radni narod trava – samo trave, iako se između njih razabire maslačak, pa bokvica, pa detelinica, pa krasuljak, što opet ne znači, kako se ostalo bezimeno cveće razabire na isti način, ili da se ono radi toga manje primećuje.

A to počinje već ubrzo zatim, na kraju tih leja koje omedenju pečani put, a s druge strane, prema vani, omeden je i žičanom ogradom, preko

koje su opet drugi svetovi, nemi i tiki. Onaj tek pesak na putu sada se sam sukobljava sa sve češćim busenjima trave, koji su na nekim mestima, duđe, podosta zgaženi, jer tu su bili konj i kola, prosuli su nešto, zemlju ili gnojivo, busenje je zgazio neki automobil, lični ili teretni, jer i takvi dolaze ovamo, ali negde dalje je onda trava ipak samo još trava, a to znači da je sada više ništa ne ometa, ništa joj ne brani da bude ono što jeste. Može da izbije iz nje i poneko značajno drvce, koje se imenuje jabuka, a može nositi i drugo ime, negde je opet svemu kraj, jer je onda površina oko zgrade od kvadratnih betonskih ploča, gde se trava kroz njih ne progura, jedino između njih – veselo likovanje biljaka i mrvra.

Onda je tu i sama zgrada, donekle podignuti ulaz, mala terasa sa stubićem i dogratkom, na njegovom vrhu je niska ograda od metalnih cevi, koju pokriva polica od betona, gde je opet cveće, ili gde će poistar ostaviti pošiljk, da ne mora silaziti s bicikla. Vrata koja nisu zaključana, do kojih su dva prekida za dva električna zvončeta, za koja izgleda da se ne javljaju ili su pak, negde duboko u unutrašnjosti zgrade pa se njihov zvuk ne čuje vani, tako da treba još dalje pritisikivati na prekidač i onda otvoriti vrata prema verandi, krenuti u praznu verandu s ponekim vratima i velikim prozorom u više delova, s nekim jagnjadima na slici, s nekom letnjom kućicom na zidu, maketom brvnare, koja ima puno verandi s puno veštačkog cveća i lutača odevenih u nešto što bi trebale biti narodne nošnje, s ispunjenim fazanom iznad vrata i s drugim vratima koja vode u hodnik, gde svjetlost prodire sada jedino kroz staklo na nijahnjim vratima i odmah zatim kroz otvoreni otvor istih vrata i odozdo, iz otvora s vrha stepenica, kuda vodi put, da se nijahna vrata zatvore na drugu stranu, pa se onda opet zatvore i ponovo, sada već nešto manje, otvore prema vani u verandu, a da niko nije ulazio ili izlazio, samo se vazduh pretače iz prostora u prostor, tako da se posle prvog, najvećeg udara podigne suviše laki poklopac koji zatvara potkrovje i koji onda s lupom padne natrag na svoje ležište.